

- чна підготовка учнівської молоді в контексті реалізації цільової комплексної програми «Вчитель». – Дніпропетровськ, 1998. – Ч. 1. – С. 166–170.
3. Друзь З. В. Виховні технології в сучасній школі / Зінаїда Василівна Друзь. – К., 2009. – 260 с.
4. Друзь З. В. Хрестоматія з методики виховання особистості : настільна робоча книга : у 3 т. / Зінаїда Василівна Друзь. – Кривий Ріг, 2008–2011.

Стаття надійшла до редакції 25.03.2011 р.

УДК 371.315.6:7.01

Власенко І. М.

*кандидат мистецтвознавства, доцент
Криворізький державний педагогічний університет*

Могілей І. В.

*кандидат пед. наук, доцент
Криворізький державний педагогічний університет*

ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО ФАКТОРІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто сучасні тенденції викладання художньої культури в старшій школі. Виокремлено інноваційні технології, що забезпечують єдність впливу на інтелектуальний та емоційний фактори навчання. Запропоновано форми і методи застосування інтегративних, проблемно-евристичних та інтерактивних технологій на уроках.

Ключові слова: мистецька освіта, урок художньої культури, методи художнього навчання, інноваційні технології.

В статье рассмотрены современные тенденции преподавания художественной культуры в старшей школе. Выделены инновационные технологии, обеспечивающие единство влияния на интеллектуальный и эмоциональный факторы обучения. Предложены формы и методы применения интегративных, проблемно-эвристических и интерактивных технологий.

Ключевые слова: художественное образование, урок художественной культуры, методы художественного обучения, инновационные технологии.

In the article modern lines of teaching of art culture at the senior school are considered. The innovative technologies providing unity of influence on intellectual and emotional factors of training are selected. Forms and methods of application integrative, problem-heuristic and interactive technologies are offered.

Key words: art education, lesson of art culture, methods of art training, innovative technologies.

Постановка проблеми. Особистісний компонент змісту сучасної освіти забезпечується не програмно-інструктивною технологією навчання, а завдяки конструюванню специфічних педагогічних ситуацій, які актуалізують у навчально-виховному процесі потребу самовираження. Такі ситуації доцільно створювати на основі спілкування з мистецтвом, що дає підстави говорити про виняткове значення уроків художньої культури в гармонізації інтелектуального та емоційного факторів навчання.

Сучасна мистецька освіта змінює акценти в співвідношенні ключових факторів: сьогодні пріоритетність надається емоційному розвитку школярів у його взаємозв'язку з розумовим; суб'єктивному чиннику осягнення художнього смислу поряд із засвоєнням об'єктивної інформації про мистецтво; образному мисленню у взаємозв'язку з логічним; підсвідомим процесам «осаяння», які супроводжують усвідомлення образного змісту твору; задоволенню духовних потреб, а не прагматичному споживанню мистецтва.

Досягнення єдності емоційного і раціонального є вимогою для всіх шкільних предметів. Проте художні емоції мають зовсім іншу сутність та значення. Як зазначає О. Рудницька, вони відрізняються своєю безкорисливістю, катарсичністю, естетичністю, духовністю, «завдяки чому мистецтво здійснює свої функції розвитку особистості – стає носієм і каталізатором високої людської духовності. Недооцінка емоційного впливу художніх творів призводить до спрощено-практичного вивчення художніх дисциплін, що обмежує широкий спектр педагогічних завдань технологічним аналізом засобів виразності, набуттям спеціальних знань та вмінь або тривіальними розмовами «навколо мистецтва», за якими часом губиться сутність його дії на внутрішній світ особистості [11, с. 29].

Усвідомлення необхідності гуманітаризації середньої освіти призвело до впровадження курсу «Художня культура» в програми загальноосвітніх навчальних закладів України. Потреба сучасної школи у кадрах, здатних успішно вирішувати питання зв'язку емоційного та інтелектуального факторів навчання, зумовлює активізацію роботи ВНЗ у плані підготовки майбутніх вчителів художньої культури. Важливою ланкою у професійному становленні фахівця виступає педагогічна практика з художньої культури.

Педагогічна практика дозволяє студенту не тільки апробувати набутий суб'єктивний досвід саморегулювання в педагогічній взаємодії, але й реально оцінити правильність вибору професії, ступінь оволодіння фаховими компетентностями. У процесі педагогічної практики у студентів має сформуватися образ сучасного педагога з високим рівнем майстерності. Для того, щоб майбутній вчитель художньої культури міг приймати правильні й нестандартні рішення у професійних ситуаціях, необхідна чітка визначеність педагогічних технологій. Водночас існують суперечності між потребою оновлення змісту, форм і методів педагогічної практики в школі та відсутністю відповідного сучасного методичного забезпечення, нерозробленістю механізмів впровадження інноваційних художньо-педагогічних технологій у практику викладання художньої культури. Визначені суперечності складають суть обраної нами проблеми.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує відсутність єдиного підходу до класифікації і тлумачення педагогічних технологій. Так, Т. Назарова нараховує близько трьохсот тракту-

вань цього терміну [5]. Ряд науковців розуміє під поняттям педагогічної технології управління педагогічними процесами, інші – способи організації діяльності учнів, різноманітні методи та прийоми досягнення вчителем навчальної мети. Категорію технології сучасні представники педагогічної науки розглядають у дидактичному (В. Безпалько, С. Гончаренко, С. Подмазін, О. Савченко), виховному (І. Бех, В. Рибалка, Н. Шуркова), цілісному педагогічному (І. Дмитрик, М. Кларін, А. Нісімчук, О. Пехота, Г. Селевко) аспектах.

Так, О. Савченко визначає технологічний підхід як систему дій учителя й учнів, спрямованих на досягнення чітко визначеної мети шляхом послідовного та неухильного виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотного зв'язку [12, с. 144]. В. Безпалько розуміє педагогічну технологію як реалізацію проекту діяльності учня, опосередкованого особистістю конкретного вчителя, його технікою. Вчений вважає, що технологія – це змістова техніка реалізації навчального процесу [1]. О. Пехота зближує поняття технології і методики викладання конкретної навчальної дисципліни [6]. У трактуванні М. Ярмаченка цей термін співвідноситься з поняттям дидактичного завдання [7, с. 359]. І. Дмитрик характеризує педагогічну технологію з позицій цілісного підходу як систему педагогічних знань, що допомагає вчителю вирішувати стратегічні й тактичні завдання і реалізується на практиці через систему оптимальних дій учителя й учнів в організованому педагогічному процесі [8, с. 19]. На думку В. Пітюкова і Г. Селевка, центральним поняттям педагогічної технології є педагогічний вплив, який включає: 1) педагогічне спілкування, 2) педагогічну оцінку, 3) педагогічну вимогу [8, с. 60]. Автори розкривають три функції педагогічного впливу: ініціювання активності, озброєння способами діяльності, стимулювання індивідуального вибору [8, с. 42]. Г. Селевко подає розгорнуту структуру дидактичної технології, виділяючи в ній: 1) концептуальну основу; 2) змістову частину (мета і зміст навчання); 3) процесуальну частину (методи і форми діяльності школярів і вчителя, педагогічне керівництво, моніторинг навчальних досягнень) [13, с. 61].

Розкриваючи сутність педагогічної технології, О. Пометун і Л. Пироженко наголошують, що «педагогічна технологія дає відповідь на запитання як, яким чином (методами, прийомами, засобами) досягти поставленої педагогічної мети, установлюючи порядок використання різноманітних моделей навчання [9, с. 22].

Незважаючи на великий обсяг наукових досліджень, присвячених проблемі сучасних педагогічних технологій, недостатнім залишається розкриття механізмів їх впровадження в практику викладання мистецьких дисциплін у загальноосвітній школі.

Мета статті – обґрунтувати педагогічні технології, доцільні для впровадження у зміст педагогічної практики з художньої культури в зага-

льноосвітній школі, розкрити основні методи цілеспрямованого педагогічного впливу на естетичний розвиток старшокласників.

Результати дослідження. З виникненням необхідності наукового обґрунтування закономірностей пошуку оптимальної сукупності методів і засобів організації навчально-виховного процесу, цілеспрямованого впливу на особистість учня в педагогічну практику увійшло поняття технології (від грецьк. «знання про майстерність»). Як наголошує Л. Масол, це поняття характеризує майстерність педагога, подібну до мистецької діяльності (від «технос» – мистецтво, майстерність, «логос» – учення, наука) [3, с. 69].

Аналіз наукових досліджень [5; 6; 7; 8; 12; 13] дозволяє виділити основні складові педагогічної технології:

- планування цілей і завдань, прогнозування результатів педагогічної взаємодії;
- реалізація цілей через систему засобів, інструментальних дій і операцій у процесі організації педагогічної взаємодії;
- визначення набору моделей навчання, розроблених вчителем на цій основі;
- оцінювання й корегування результатів педагогічної взаємодії.

Активізація розвитку мистецької освіти призвела до виокремлення в контексті педагогічних технологій художнього навчання [3; 10; 11; 14]. Зокрема, на думку Т. Рейзенкінд, художнє навчання має базуватися на принципі поліфонічної (рівноправної) підпорядкованості елементів, які забезпечують цілісність комплексної інтегративної системи. Зміст такої системи полягає в забезпеченні форм, методів, засобів художньо-естетичного навчання на основі принципу культуровідповідності [10, с. 369]. Технологія художнього навчання потребує від майбутнього вчителя мистецьких дисциплін оволодіння культурою образного мислення, навичками партнерської взаємодії з учнями, вміннями використання ефективних методів і прийомів художньо-естетичного виховання школярів у практичній педагогічній діяльності.

Сучасні художньо-педагогічні технології передбачають використання методів розширення культурного досвіду школярів та організації їх самостійної художньо-естетичної діяльності. Вони включають в себе положення освітніх систем М. Монтесорі, В. Сухомлинського, Л. Толстого, Р. Штайнера, вальдорфської педагогіки, школи діалогу культур В. Біблера, С. Курганова, теорії розвивального навчання, навчання на основі культурних інтересів дітей І. Закатової, колективного творчого виховання І. Іванова, створення ситуації успіху А. Белкіна тощо.

Педагогічна практика з художньої культури має відповідати сучасному технологічному рівню освіти. Її введення у навчальний процес на випускному курсі факультетів мистецтв педагогічних ВНЗ спрямовується на інтегративне вирішення виховних, дидактичних і розвивальних цілей, ефе-

ктивне планування та управління педагогічним процесом. Технологічні ресурси педагогічної практики є триєдиними і включають: людські ресурси (практикант, вчителі-методисти, учні як суб'єкти навчання), інтелектуальні ресурси (цінності й смисло-образи художньої культури), технічні ресурси (засоби і прийоми організації художньо-естетичної діяльності). Завданнями практиканта у даному контексті виступають взаємоузгодження всіх ресурсів та ефективність дії з ними. Це потребує сформованості навичок проведення уроків художньої культури різних типів, вміння використовувати технічні засоби навчання (зокрема, мультимедійні) та наочність, володіння культурологічними і спеціальними мистецькими знаннями, опанування духовними цінностями світового і вітчизняного мистецтва.

Розрізняють педагогічні технології організації та технології змісту педагогічної практики.

Технологія організації педагогічної практики включає: визначення мети і завдань уроку в межах програмної теми; добір дидактичних матеріалів (основних і додаткових); вибір провідної педагогічної технології з визначенням комплексу методів і прийомів, засобів організації навчальної діяльності учнів; узгодження розробленого практикантом плану-конспекту уроку з вчителем художньої культури та методистами ВНЗ; здійснення моніторингу і корекції освітніх результатів.

Провідними технологіями у змісті педагогічної практики з художньої культури в загальноосвітній школі можна вважати інтегративні, інтерактивні та проблемно-евристичні. Розглянемо їх більш детально.

В основі побудови шкільного курсу художньої культури лежить поліцентрична інтеграція змісту різних видів мистецтва. Зовнішня змістова інтеграція тісно пов'язана з внутрішньою, особистісною. Тому впровадження інтегративних технологій націлює на переструктурування традиційної будови та змісту уроку художньої культури на основі використання комплексу різних видів мистецтва, поєднання наукових і художніх методів пізнання. Результатом застосування даної технології має стати набуття емоційного досвіду, кількісне збільшення та якісне збагачення порівнянь, аналогій, стимулювання міжсенсорних асоціацій, розширення діапазону художньо-естетичних узагальнень школярів.

Проектуючи урок художньої культури з використанням інтегративної технології студент виявляє спільні ознаки між різними видами мистецтва (образність та емоційність змісту, доцільність форми, її природо- або культуровідповідність тощо), визначає ключові поняття, що забезпечують цілісність художньої системи (ритм, простір, хронотоп та ін.), узагальнює визначене через характеристики жанру і стилю. При цьому організація сприйняття навчального матеріалу учнями має активізувати асоціативне запам'ятовування художньої інформації.

Дидактичний інструментарій здійснення інтегративної технології ґрунтується на методах і прийомах порівняння та аналогії за допомогою виявлення і стимулювання образних асоціацій.

Педагогічними умовами впровадження інтегративних технологій у зміст уроку художньої культури під час проходження педагогічної практики виступають:

- комплексне використання різних видів мистецтва;
- створення позитивної психологічної атмосфери спілкування з мистецтвом у взаємодії його видів;
- виявлення інтегративних зв'язків у навчальному змісті й передбачення ситуацій їх можливого виникнення під час уроку;
- спонукання учнів до вербалізації естетичних вражень від художніх творів, різних за видовими, стильовими та жанровими ознаками;
- активізація творчої діяльності школярів через розробку спеціальних завдань інтегративного типу (передача музики кольором, поетичним словом; вираження художнього образу в різних матеріалах; театралізація зразків образотворчого мистецтва тощо);
- включення до інтегративного ряду творів, споріднених за семантичними і стильовими характеристиками;
- раціональний розподіл елементів інтеграції в межах навчального часу;
- планування самостійної роботи учнів, спрямованої на розвиток уяви, образного та логічного мислення (написання міні-рецензії до переглянутої театральної вистави; створення стіннівки до знаменної мистецької дати й ін.).

Особливої уваги з боку практиканта потребує розробка системи творчих завдань інтегративного типу, що передбачають активізацію міжсенсорних образних асоціацій учнів у процесі сприйняття та художньо-творчої діяльності. Найбільш методично доцільними з них є графічне зображення мелодичного рисунку; підбір кольорів, відповідних емоційному забарвленню художнього твору; відображення форм у орнаментальних або абстрактних композиціях; пошук ілюстрацій до художніх творів; створення музичних імпровізацій – характеристик героїв творів інших видів мистецтва; підбір віршів до музичних або літературних композицій; створення мультимедійної презентації або «розкадровки» твору часових видів мистецтва; передача художніх образів пантомімічними засобами; театралізація твору образотворчого мистецтва; інсценування літературного твору.

Основними різновидами інтегративної технології є духовно-світоглядна (тематична), естетико-мистецтвознавча (естетична, жанрова, художньо-мовна) і комплексна, що передбачає одночасне поєднання основних видів інтеграції (в тому числі й образно-символічної).

Наприклад, звертається увага, що притаманна класицизму чіткість і раціональність мислення втілюється в різних видах мистецтва: архітектура тяжіє до прямокутних в плані споруд, виразно розмежованих на струк-

турні елементи, об'єднання окремих будинків у архітектурні комплекси; в музиці це виражається в домінуванні непрограмних творів гомофонно-гармонічного складу, ствердженні сонатно-симфонічного циклу, членуванні мелодичних ліній на короткі «мовні» за своєю природою інтонації, ясності тональних відносин; література і театр розвиваються в межах суворої ієрархії жанрів, художніх норм висловлювання думки, схематичності образів.

Проведення уроку «Гранди іспанського живопису» в 11 класі потребує стрижневої лінії співставлення образотворчості з національним театром, що досяг апогею в добу бароко. Це дозволяє вибудувати асоціації химерних образів Ель Греко зі світом сакральних вистав ауто, концепцією ілюзорного театру П. Кальдерона («Життя є сон»). Складність побудов композицій Д. Веласкеса живиться пишністю барокових мізансцен. Екцентричність мистецтва Ф. Гойї апелює до традиції театральної маски, гротеску акторської гри, притаманної низовим формам театру.

Інтегративні технології можуть реалізовуватись за допомогою художніх епіграфів, що об'єднують кілька уроків теми. Так, частина Гентського віватря Я. ван Ейка «Ангели, що музикують» може бути «ключем» до усвідомлення учнями двох вершин нідерландського Відродження – поліфонічної музики та живописної картини з поєднанням релігійних і світських мотивів. Як додатковий матеріал можна використати інші споріднені за тематикою твори («Музикантки» невідомого майстра жіночих напівфігур, «Пекло» з віватря «Сад земних насолод» І. Босха тощо).

Проблемно-евристичні технології сприяють організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії на уроці. Ці технології поєднують елементи проблемного і евристичного навчання. Якщо методика проблемного навчання будується на основі «наведення» учнів на вже відоме рішення, то евристичний підхід націлює на досягнення не визначеного заздалегідь результату і збагачення індивідуального досвіду. Отже, евристичний підхід до навчання ширший за проблемний і сприяє розвитку евристичних здібностей. Евристика тісно пов'язана з творчістю, але поняття евристики більш ємне, оскільки включає не лише творчі, а й пізнавальні, організаційні, психологічні та інші процеси, які забезпечують креативну і пізнавальну діяльність особистості.

Проблемне навчання базується на попередній теоретичній та практичній підготовці учнів, готовності до проблемно-пошукової діяльності (самостійність мислення, вміння визначити головне в матеріалі, вміння вести індивідуальний пошук), підготовці до самостійної роботи (вміння планувати навчальну роботу, здійснювати її в належному темпі, здатність до самоконтролю). Проблемність навчання пов'язана з результатом розумової взаємодії учня з навчальним матеріалом як об'єктом пізнання. Метою проблемного навчання є прищеплення навичок учням самостійно вирішувати проблеми, приймати колективні рішення щодо їх розв'язання.

Хоча впровадження проблемно-евристичних технологій навчання характеризує сучасний стан освіти, своїми витокami вони сягають античної культури. Як відомо, евристика як наука про знаходження істин зародилась у Стародавній Греції, прообразами евристичного навчання є сократівський метод запитань і міркувань, метод ключових запитань давньоримського оратора Квінтіліана. Згодом елементи навчання за сократичним принципом використовувалися Я. А. Коменським, А. Дистервегом, К. Ушинським та ін.

Наукове дослідження евристики здійснювали В. Андреев, А. Брушлинський, Ю. Кулюткін, В. Пушкін, дидактичну евристику обґрунтував А. Хуторської. У сучасній педагогіці під евристичним навчанням розуміють словесні методи, спрямовані на активізацію інтуїтивних процедур діяльності учнів у вирішенні творчих завдань.

Визначальною властивістю педагогічної евристики є прийом «підведення» учнів до правильного рішення, що дозволяє скоротити кількість варіантів перебору рішень. Тому практиканту важливо усвідомити, що евристичний потенціал мають так звані «відкриті» запитання, без заданого напрямку пошуку відповіді, тобто багатоваріантні, вирішувані кількома шляхами.

Впроваджуючи проблемно-евристичні технології в урок художньої культури, необхідно залучати учнів до різних видів творчості, адже евристичний потенціал притаманний усьому спектру художньо-пізнавальних і практичних видів діяльності школярів. З цією метою використовуються імпровізація (пластична, акторська, вокальна, інструментальна, ритмічна тощо), шоу-презентація (реклама-афіша, анонс вистави, запрошення на концертний захід та ін.), анімація сюжетів (літературних творів, кінофільмів), творчі завдання на створення інструментально-ритмічного супроводу.

Накопичений у практиці викладання художньої культури в конкретному навчальному закладі арсенал творчих завдань для учнів практикантові слід не тільки максимально використовувати, але й намагатися збагатити, адже здатність до творчості, розвинута на уроках художньо-естетичного циклу, екстраполюється на всі інші види діяльності особистості, роблячи її більш відповідною до умов постійно змінюваного світу.

Грамотне застосування практикантом проблемно-евристичної технології дозволяє оптимізувати процес діалогічного спілкування між суб'єктами навчання та мистецькими явищами, допомогти старшокласнику особистісно самореалізуватися. Типовими помилками майбутніх вчителів є нав'язування стереотипів художнього мислення, готових зразків аналізу творів, манери їх виконання, стандартів оцінних естетичних суджень. Така діяльність практиканта суперечить основам проблемно-евристичної технології, оскільки провокує заниження самооцінки й невпевненість у власних здібностях школярів, байдуже, а іноді негативне ставлення до феноменів художньої культури.

До основних завдань уроків художньо-естетичного циклу в загальноосвітній школі слід віднести розвиток сенсорно-перцептивної культури школярів (емоційна чутливість до звуків музики і поезії, милування візуальними образами, спостережливість, сензитивність до різномодальних відчуттів). В цьому контексті важливим методом стає аналіз-інтерпретація художніх творів. Його змістом є пошук відтінку смислу художнього твору, співзвучний духовному світу школяра, його особистісному художньому і емоційному досвіду, сформованим цінностям. Механізм реалізації пошуку смислу ґрунтується на поєднанні об'єктивних властивостей твору на основі його аналізу із суб'єктивним досвідом учня, збагаченим особистісним баченням, що співвідноситься з інтерпретацією. В цьому процесі вчитель виступає партнером у тлумаченні змісту художніх творів старшокласниками.

Вимоги до аналізу-інтерпретації на уроці художньої культури, викладені в працях Л. Масол, Л. Пешикової, О. Рудницької, О. Щолокової та ін. потребують систематичної роботи практиканта над вербалізацією художніх вражень. Слід враховувати особливості шкільної аудиторії і підбирати такі словесні характеристики художніх образів, які відповідають об'єктивним значенням змісту і форми, але водночас відзначаються емоційною забарвленістю.

Пропонуємо орієнтовний алгоритм вербалізації художніх образів на уроці:

- словесне налаштування учнів на сприйняття художнього образу завдяки літературним або музично-літературним епіграфам, повідомленню цікавих і малознайомих школярам відомостей про твір та його автора;

- обговорення-полілог сприйнятого художнього феномену. Передбачає обмін думками і враженнями. Цей етап потребує від практиканта попереднього формулювання можливих аргументів дискусії, відгуків на заперечення тощо;

- постановка проблемних запитань відкритого типу для активізації процесу сприйняття художнього явища;

- словесна деталізація і конкретизація особливостей втілення художніх образів;

- підведення підсумків після повторного сприйняття.

Організація самостійної роботи учнів за проблемно-евристичною технологією передбачає створення проблемних ситуацій. Це потребує вміння поставити проблему, запропонувати гіпотезу, підвести школярів до її розв'язання. Доцільно застосовувати методи наведення, «руйнування» художнього образу, гіперболізації, забігання вперед і повернення до пройденого, «мозкового штурму», асоціативний метод. В процесі вирішення проблеми ставляться запитання, організується полілог в системі «вчитель – учень», застосовуються альтернативні завдання. Останнє вимагає значних зусиль практиканта, оскільки варто запропонувати кілька завдань, різно-

манітних за змістом і рівнем складності, з-поміж яких кожен учень обирають варіант, який він в змозі виконати.

Одним з ефективних методів проблемного навчання на уроках художньої культури є евристична бесіда – словесний діалогічний метод, за якого вчитель організує активну пізнавальну діяльність учнів шляхом конструювання серії взаємопов'язаних запитань. Даючи відповіді, школярі під керівництвом студента-практиканта самостійно опановують механізм пошуку і обробки художньої інформації, що стимулює розвиток творчого мислення.

Евристична бесіда найбільш доцільна при аналізі-інтерпретації змісту творів мистецтва, що пояснюється семантичною багатозначністю художніх образів. Сучасна педагогіка мистецтва спрямовує на поліваріантність тлумачень художніх образів. Використання міжвидового порівняння творів мистецтва розкриває багатогранність ракурсів бачення феноменів художньої культури, стимулюючи взаємодію різних чуттєвих модальностей. Це створює сприятливі ситуації для поліхудожньої діяльності.

Усвідомленню єдності законів побудови художнього образу в різних видах мистецтва допомагає метод «руйнування». Він ґрунтується на основі використання виражальних засобів, несумісних з образною спрямованістю художнього твору. Наприклад, припускаються зміни темпу, динаміки, тембру музичного твору, у зразках образотворчого мистецтва прибираються окремі фігури, міняються місцями плани, впроваджуються елементи, що суперечать стилю або жанру твору тощо. Застосування методу «руйнування» художнього образу передбачає виявлення учнями помилок, навмисно припущених учителем. Наприклад, пропонується низка музичних і живописних творів на певну тему з двома-трьома творами, які за образно-емоційним змістом не підходять до цієї групи; надається перелік однорідних явищ із «зайвим» компонентом («скульптура, архітектура, пейзаж, графіка»); виявляються неточності під час співу майбутнім вчителем фрагмента пісні.

Останнім часом в загальній мистецькій освіті спостерігається посилення інтересу до застосовування інтерактивних технологій. Інтерактивний (від англ. *interaction* – взаємодія) означає «здатний до взаємодії, співробітництва, діалогу». Розробку елементів інтерактивного навчання знаходимо в працях Ш. Амонашвілі, Дж. Брюннера, Є. Ільїна, С. Лисенкової, А. Маслоу, В. Сухомлинського, В. Шаталова та ін.

Інтерактивне навчання, на думку О. Пошетун і Л. Пироженко, – це специфічна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретно передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожний учень відчуватиме свою успішність, інтелектуальну спроможність [9, с. 9]. Інтерактивні технології навчання включають в себе чітко спланований очікуваний результат навчання, окремі інтерактивні методи і прийоми, що стимулюють процес пізнання, та розумові і навчальні умови й

процедури, за допомогою яких можна досягти запланованих результатів. Інтерактивні педагогічні технології самою своєю структурою визначають кінцевий результат.

Основними методами інтерактивних технологій виступають мозковий штурм, метод ПРЕС, дискусія, дебати, імітаційні ігри. Перевагами застосування інтерактивних методів є створення умов для міжособистісної взаємодії учнів.

Змістом впровадження інтерактивних технологій в урок художньої культури є набуття учнями інтеркультурної компетентності – готовності, здатності до комунікативної і кооперативної художньо-естетичної діяльності, оволодіння комплексом спеціальних умінь.

Застосування інтерактивних технологій на уроці потребує від практиканта володіння наступними вміннями:

- уважно слухати висловлення учнів щодо явищ художньої культури, виявляючи доброзичливість і толерантність;

- переконувати, аргументувати власну естетичну позицію, керувати емоційним станом;

- спонукати учнів до дискусії на теми мистецтва, підтримувати зворотний зв'язок зі школярами, ініціювати художнє сприйняття, доходити компромісу в естетичних оцінках;

- ініціювати роботу учнів у парах, малих групах, а також колективно.

Основою інтерактивних педагогічних технологій є спілкування. Враховуючи специфіку уроку художньої культури, спілкування ґрунтується на паритетному поєднанні вербальних і невербальних форм.

Спілкування на уроці має чотири різновиди: 1) спілкування з приводу навчального матеріалу; 2) міжособистісне спілкування; 3) спілкування, спрямоване на досягнення духовних цінностей культури; 4) спілкування, спрямоване на виховання толерантного ставлення до цінностей інших осіб.

Неодмінною умовою організації спілкування з учнями під час педагогічної практики є мовленнєва культура студента і вміння встановлювати діалог та полілог як процеси міжособистісної взаємодії. Діалогова стратегія педагогічної взаємодії визнається основою сучасних інноваційних технологій навчання і виховання школярів засобами мистецтва. Це пояснюється діалогічною сутністю природи людини.

Діалогічні форми педагогічного спілкування на уроці художньої культури є засобом стимулювання інтерпретаційної діяльності учнів, прояву рефлексії в процесі пізнання мистецтва.

Продумуючи власний педагогічний діалог (полілог), практикант має враховувати умови взаємодії зі шкільним колективом, пам'ятаючи, що спілкування на основі партнерських стосунків сприяє самовираженню кожного учня. При цьому завданням майбутнього вчителя є усунення психоемоційних, когнітивних та інших бар'єрів спілкування, спонукання до спільної художньо-естетичної діяльності, розвиток творчого потенціалу особистості.

Організація діалогу на уроці ґрунтується на основі взаємозалежних вербальних і невербальних форм спілкування між майбутнім педагогом і учнями на основі партнерських відносин, обміну особистісними духовними цінностями, позитивного емоційного забарвлення.

Специфічною формою спілкування на уроці художньої культури є спілкування з творами мистецтва, яке відбувається в системах «твор мистецтва – учень», «твор мистецтва – вчитель», «вчитель – твор мистецтва – учень». Як зазначає О. Рудницька, мистецтво у своїй сутності є спілкуванням, діалогічним за своєю природою [11, с. 56].

У методологічному озброєнні майбутнього вчителя дисциплін художньо-естетичного циклу вагоме місце належить теорії «діалогу культур» В. Біблера. Вивчення даної теорії націлює практиканта не тільки на долученість до цінностей світової та вітчизняної художньої культури, а й на самовизначення у світі культури, активне включення в її творення і трансляцію, організацію спілкування з мистецтвом інших людей [2].

Спілкування з творами мистецтва виявляється в різних видах: діалог з митцем, діалог з образом твору, діалог культур (історичних, національних тощо), діалог особистісних смислів учнів класу та вчителя і школярів, внутрішній діалог. Діалогічний характер носить і розуміння мистецтва. На думку О. Рудницької, розуміння твору виступає результатом його співпереживання та інтерпретації [11, с. 57].

З-поміж низки інтерактивних методів, доцільних для організації аналізу-інтерпретації творів мистецтва, високу ефективність має фасилітована дискусія. Фасилітація – це технологія навчання, принциповою особливістю якої є опосередкована участь педагога в колегіальному самонавчанні учнів.

Фасилітована дискусія як одна з форм педагогічного спілкування полягає в колективному обговоренні певної проблеми, що має на меті колегіально наблизитися до результату (знаходити рішення, відкривати нові ідеї, утворювати консенсус) за допомогою певних стратегій, спрямовуючих запитань і спеціальних прийомів ведучого – фасилітатора.

Базові підходи до технології такого спрямованого колективного обговорення творів мистецтва на уроках у загальноосвітній школі розроблені американськими фахівцями А. Хаузен та Ф. Єнавайном. Вона була адаптована до умов вітчизняної школи групою українських фахівців під науковим керівництвом Л. Масол, пройшла широку експериментальну апробацію в багатьох регіонах й рекомендована для впровадження в школи МОН України.

Технологія спрямована на розвиток умінь учнів уважно спостерігати, розмірковувати про зміст художніх творів, що стає можливим завдяки багатозначності образів мистецтва, їх здатності інтригувати й пробуджувати різні думки. Ураховуються потреби й інтереси глядачів, які набувають умінь спостереження й рефлексії – компонентів візуальної компетентності.

Важлива відмінність цієї інтерактивної технології від традиційної – відсутність додаткової інформації про авторів творів, час їх створення, художні засоби тощо. Без будь-якої зовнішньої інформації учні мають навчитися знаходити смисли твору із нього самого. Під час групового обговорення старшокласники не лише висловлюють власні міркування, а й привчаються сприймати думки інших, погоджуватися з ними або заперечувати, доповнювати й уточнювати їх. Практикант повинен слідкувати, щоб усі висловлювання аргументувалися з опорою на конкретні художні образи.

Пусковий механізм дискусії полягає в серії заздалегідь розроблених запитань студента-практиканта, якому призначається роль фасилітатора. Він виступає посередником у взаємодії учнів, стимулюючи за допомогою запитань пізнавальні процеси, творче мислення учасників обговорення, допомагає їм включитися в активний пізнавальний пошук у процесі сприйняття мистецьких творів і їх колективного обговорення.

Усі запитання – це так звані запитання «відкритого типу», що передбачають низку можливих відповідей. Вони будуються так, щоб школярі могли відповісти на них, використовуючи попередньо набуті знання, систематизувати й закріпити вже відоме. Треба прагнути утримуватися від заміни цих запитань іншими, особливо навідними або вузькоспрямованими.

За цією технологією на кожному уроці учнями обговорюються три репродукції творів мистецтва. Запитання практиканта-фасилітатора ставляться у незмінній послідовності, у повторюваних формулюваннях і передбачають позитивну педагогічну реакцію на відповіді школярів. Наприклад, задаються питання: «Що ви бачите на цьому слайді? Який художній образ є головним? Який характер художнього образу? Якими засобами створено художній образ? Чи взаємодіє він з іншими художніми образами? Як?»

Наводимо орієнтовні переліки художніх творів для фасилітації на уроках художньої культури:

9 клас. Тема уроку «Візуальні мистецтва».

Парфенон; Будинок Верховної Ради України; Мікеланджело. П'єта; Рельєф колони Траяна; А. Дюрер. Блудний син; Зразок театральної афіші.

9 клас. Тема уроку «Екранні мистецтва».

Фрагменти фільмів: музична комедія, детектив, пригодницький фільм, фантастика, екранізація літературного твору; документальний фільм; мультиплікаційний фільм (за вибором практиканта).

10 клас. Тема уроку «Архітектура і скульптура України XIX століття».

Ф. Боффо. Потьомкінські сходи в Одесі; В. Беретті. Будинок Київського національного університету; І. Мартос. Пам'ятник А.-Е. Ришельє в Одесі; В. Демут-Малиновський. Пам'ятник князю Володимиру в Києві; Г. Вітвер. Нептун.

10 клас. Тема уроку «Живопис України ХХ століття».

О. Мурашко. Дівчина в червоному капелюсі; О. Мурашко. Селянська родина; Ф. Кричевський. Автопортрет у білому кожусі; Ф. Кричевський. Життя; І. Труш. Трембітарі; М. Самокиш. Бій під Жовтими Водами.

11 клас. Тема уроку «Античні скульптури».

Мірон. Дискобол; Мірон. Афіна і Марсій; Фідій. Статуя Зевса; Скопас. Менада; Праксітель. Афродіта; Агесандр. Лаокоон.

11 клас. Тема уроку «Образотворче мистецтво Італії: епоха «титанів».

Леонардо да Вінчі. Джоконда; Таємна вечеря; Мадонна Бенуа; Рафаель. Сікстинська мадонна; Афіньська школа; Мікеланджело. Створення Адама; Мікеланджело. Христос, що творить суд.

Висновки та подальший напрям дослідження. Використання інноваційних технологій сприяє підвищенню методологічної оснащеності студента-практиканта, набуттю ним навичок побудови в навчально-виховному процесі суб'єкт-суб'єктних відносин. Оволодіння педагогічними технологіями передбачає фундаментальні знання з художньої культури, достатній рівень загальної культури, ґрунтовну дидактичну компетентність, які актуалізуються і збагачуються в процесі проходження студентами педагогічної практики в загальноосвітній школі.

Використання інноваційних технологій спрямоване на всебічний особистісний розвиток учнів; переведення процесу навчання на технологічний рівень, реалізацію індивідуальних траєкторій розвитку школярів; гнучке управління навчальною діяльністю учнів, а не жорстке авторитарне керування; забезпечення постійного зворотного зв'язку в системі «практикант-учень»; можливість для фахового зростання, навчання разом з учнями.

Практика свідчить, що використання на уроках художньої культури, де пріоритетними є активізація пізнавально-творчої діяльності, рефлексія суб'єктивних переживань і власного художнього досвіду особистості, надає нові можливості для емоційного та інтелектуального досягнення мистецтва.

Застосування сучасних технологій зумовлює якість підготовки майбутніх вчителів художньої культури. Інноваційні технології скеровані на пізнання закономірностей художньої культури, подолання стандартів сприйняття й мислення, опанування нетрадиційних методів роботи.

Важливо, щоб в основу кожної з технологій було покладено принципи гуманістичного світогляду, що передбачає гармонізацію інтелектуального та емоційного факторів, формування таких якостей особистості як усвідомлення єдності природи і людини, відмова від авторитарного стилю мислення, налаштованість на взаємодію студента-практиканта й учнів, толерантність, схильність до компромісу, шанобливе ставлення до думки іншого, інших культур, моральних і духовних цінностей тощо.

Перспективним напрямом подальших досліджень є апробація форм і методів художнього навчання в алгоритмах аналізу-інтерпретації конкретних творів мистецтва за програмою 9–11 класів загальноосвітньої школи для студентів-практикантів.

Література

1. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / Владимир Павлович Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры : Два философских введения в двадцать первый век / Владимир Соломонович Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 601 с.
3. Методика навчання мистецтва у початковій школі : [посібн. для вчителів] / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, С. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І. В. Руденко; за ред. Л. М. Масол. – Х. : Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
4. Могілей І. В. Педагогічна практика з художньої культури в загальноосвітній школі: теоретичний та прикладний аспекти : [навч.-метод. посібн.] / І. В. Могілей, І. М. Власенко. – Кривий Ріг : КДПУ, 2008. – 144 с.
5. Назарова Т. С. Педагогические технологии: новый этап эволюции / Татьяна Сергеевна Назарова // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 23–27.
6. Освітні технології : [навч.-метод. посібн.] / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А. С. К., 2002. – 256 с.
7. Педагогічний словник / [укл. М. Ярмаченко]. – К. : Либідь, 2001. – 376 с.
8. Питюков В. В. Основы педагогической технологии : [учеб.-метод. пособ.] / Валерий Викторович Питюков. – [2-е изд.]. – М. : Педагогика, 1999. – 264 с.
9. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [наук.-метод. посібн.] / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : А. С. К., 2005. – 192 с.
10. Рейзенкінд Т. Й. Дидактичні основи професійної підготовки вчителя музики в педуніверситеті: [монографія] /Тетяна Йосипівна Рейзенкінд. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2006. – 640 с.
11. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька: [навч. посібн.] / Оксана Петрівна Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
12. Савченко О. І. Дидактика початкової школи : [підручн. для студ. пед. ф-тів] / Олександр Ілліч Савченко. – К. : Наукова думка, 1997. – 190 с.
13. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : [учеб. пособ.] / Герман Константинович Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
14. Щолокова О. П. Методика викладання світової художньої культури : [підручн.] / Ольга Пилипівна Щолокова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. – 194 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2011 р.

УДК 378.147:159.955

Кудусова Э. Н.

*аспирант УМО АПН України, преподаватель
РВУЗ «Крымский инженерно-педагогический университет»*

РАЗВИТИЕ ВАРИАТИВНОСТИ МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ-ПЕДАГОГОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

У даній статті автором розглядається розвиток варіативного мислення майбутніх інженерів-педагогів. Підкреслюється особлива важливість проблеми в умовах інформатизації і комп'ютеризації суспільства.